

Geliş Tarihi : 31.12.2023
Kabul Tarihi : 06.05.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1412555>

Eyi, E. (2024). Türkiye Türkçesi ağızlarında birleşik isim. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 212-228. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1412555>

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA BİRLEŞİK İSİM¹

Eda EYİ²

ÖZ

Birleşik isimler, iki ya da daha fazla sözcüğün bir araya gelmesi sonucunda oluşmaktadır. Bir araya gelen sözcükler asıl anlamlarını kaybederek yeni bir anlam kazanmaktadırlar. Bundan dolayı kalıp ifadeleri oluşturmaktadırlar. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinde mevcut olan birleşik isim kategorisi, Türkiye Türkçesi ağızları ile karşılaştırılarak incelenmiştir. Birleşik isim kurulumu, benzerlikler ve farklılıklar bakımından hem ağızlar kendi içinde karşılaştırılarak hem diğer bölge ağızlarıyla karşılaştırılarak hem de Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılarak verilecektir. Buradan yola çıkarak ağızlarda en çok ve en az kullanılan birleşik isim başlıkları tespit edilerek sonuç kısmında tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Birleşik isim, karşılaştırma, Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi Ağızları, sözcük

¹Bu çalışma 06.01.2024 tarihinde Adana'da düzenlenen 5. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi'nde sunulan *Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında Birleşik İsim Kategorisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme* başlıklı bildirdiden üretilmiştir.

²Doktora öğrencisi, Ardahan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, eda_36eyi@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1758-4685>.

Date Received : 31.12.2023
Date Accepted : 06.05.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1412555>

Eyi, E. (2024). Compound noun in the dialects of Türkiye Turkish. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 12(23), 212-228. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1412555>

COMPOUND NOUN IN THE DIALECTS OF TÜRKİYE TURKISH³

Eda EYİ⁴

ABSTRACT

Compound nouns are formed by the combination of two or more words. Words that come together lose their original meaning and acquire a new meaning. They therefore they form formulaic expressions. In this study, the compound noun category in Türkiye Turkish is analyzed by comparing it with the dialects of Türkiye Turkish. Compound noun formation will be given in terms of similarities and differences by comparing the dialects within themselves, comparing them with other regional dialects and comparing them with Türkiye Turkish. Based on this, the most and least used compound noun titles in the dialects will be determined and discussed in the conclusion.

Keywords: Compound noun, comparison, Türkiye Turkish, Dialects of Türkiye Turkish, word

³ This study is derived from the paper titled "A Comparative Study on the Category of Compound Nouns in Turkish Turkish and Turkish Dialects" presented at the 5th International Congress of Social Sciences and Humanities held in Adana on 06.01.2024.

⁴ PhD Student, Ardahan University, Institute of Graduate Studies, eda_36eyi@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1758-4685>.

Giriş

Birleşik isimler, yeni bir varlık adını karşılamak üzere, iki ya da daha fazla sözcüğün bir araya gelmesi sonucu oluşan söz öbekleridir. Birleşik isimleri genellikle “İsim Tamlaması Biçiminde Kurulu Birleşik İsimler, Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulu Birleşik İsimler, Yükleme Biçiminde Kurulu Birleşik İsimler, Sözcük Türleri Kayması Yoluyla Oluşan Birleşik İsimler ve Ses Değişikliği Sonucunda Oluşmuş Birleşik İsimler” olmak üzere beş grupta incelemek mümkündür. Bu biçimlerde kurulmuş birleşik isimler arasında tamlayan-tamlanan ilişkisi söz konusudur. Tamlayan unsur önce tamlanan unsur ise sonra söylenmektedir. Tamlayan unsur; isim, sıfat ve yan cümleden oluşurken tamlanan unsur; isim, sıfat ve yüklemden oluşmaktadır. Birleşik isimler arasında isim+isim, isim+sıfat, sıfat+sıfat ve yan cümle+yüklem arasında genellikle eksiz bir birleşim söz konusudur. Genellikle ses ya da hece düşmesi sonucu bitişik yazılabildikleri gibi ayrı yazılım da söz konusu olabilmektedir.

Türkiye Türkçesinde birleşik isim kategorisinin genellikle isim tamlaması ve sıfat tamlaması biçiminde kurulu şekillerine rastlamakla birlikte ses değişikliği, sözcük türleri kayması ve yükleme yoluyla kurulu birleşik isim biçimlerine de rastlamak mümkündür. Türkiye Türkçesi ağızlarında ise bu durum, bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Kimi bölgelerde isim tamlamasıyla kurulu şekillerine sıklıkla rastlanırken kimi bölgelerde ise sıfat tamlaması biçiminde kurulu şekillerine ve hatta sözcük türleri kayması yoluyla ve ses değişikliği sonucunda oluşmuş biçimlerine yaygın olarak rastlanabilmektedir.

Bu çalışmada Türkiye Türkçesi ağız kitapları incelenmiş ve pek çok ağız kitabına birleşik fiil kategorisi dâhil edilirken birleşik isim kategorisinin dâhil edilmediği tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesi söz yapımı için büyük bir öneme sahip olan birleşik isim bahsinin, birleşik fiil bahsi gibi göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Birleşik İsim

Birleşik isim hususunda araştırmacıların görüşleri şu şekildedir:

“Bir nesnenin adı olmak üzere yan yana gelen isimlerin eksiz kullanılarak oluşturduğu kelime grubudur.” (Özkan, Esin, Tören, 2015, s. 574).

Türkçede kelime yapma yollarından biri de birleşimlerdir. Birleşme yoluyla kurulan sözler içinde birleşik adlar önemli bir yer tutar. Türkiye Türkçesinde kişi ve yer gösteren özel adlar ile cins adların bir kısmı bu yolla oluşturulmuştur. Birleşik adlarda bazen birleştiği oluşturan her söz kendi anlamını koruyarak birleşmeye katılır: akciğer, Ankara Belediyesi, basım evi, göz bebeği gibi. Bir anlam kaynamasına uğrayarak ilk anlamlarından farklı birer anlam kazanırlar: aslanağzı “bir çiçek adı, ateşböceği “bir böcek adı”, Çanakkale “bir şehir adı” vb. (Korkmaz, 2018, s. 259).

“Birleşik adlar, öteki adlar gibi tek kavrama karşılık olduklarından gramerde tek kelimelik adlar gibi işlem görürler. Çekim ve yapım ekleri alabilirler ve bu ekler, tek kelimelik adlarda olduğu gibi hep sona gelir.” (Korkmaz, 2018, s. 259).

İsim Tamlaması Biçiminde Oluşan Birleşik İsimler

Türkiye Türkçesi Yazı Dilinde

Özel adlarla oluşturulan bu tür birleşik adlar, hiçbir gramer ilişkisine bağlı olmadan doğrudan doğruya şahıslara verilen iki veya daha çok addan oluşmaktadır (Korkmaz, 2018, s. 260).

Belirtisiz ad tamlamaları birleşik ad kurmaya pek elverişli olan gramer kalıplarıdır. Birçok cins adı ile bir kısım yer adları bu yolla oluşturulmuştur. Yalnız yer yer, özellikle yer adlarında, birleşigi oluşturan adın sonundaki iyelik ekinin eriyip kaybolduğu örnekler de vardır: Adapazarı, âdemoğlu, onbaşı, aslanagzı gibi (Korkmaz, 2018, s. 260).

Tamlayan ve tamlanan isimden oluşmaktadır. Tamlayan unsur önce tamlanan unsur sonra söylenmektedir. Türkiye Türkçesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. İki isim bitişik yazılabildiği gibi ayrı yazılmış şekillerine de rastlamak mümkündür: ayak+kabı > ayakkabı, beyler+beyi > beylerbeyi, Aral+Gölü > Aral Gölü vb.

Türkiye Türkçesi Ağzlarında

İsim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Doğu Anadolu bölgesinde hem bitişik hem de ayrı yazılan şekillerine rastlanmıştır. Bitişik yazılan şekillerde genellikle birinci söz sonundaki sert ünsüz k'nin ve t'nin yumuşak ünsüz g'ye ve d'ye dönüşümlerinden dolayı bitişik yazıldığı görülmektedir: ayak+kabları > ayak+gabları, kurtoğlu > Ğurdoğlu.

“Gëtdiġ **Süingütaş** isdasyonunda bunnaşınan tirene bindik” (Ercilasun, 2002, s. 186).

“Diyorlar ‘biri **Ğurdoġli**, biri de **Deġirmençi oġli**’ ” (Ercilasun, 2002, s. 214).

“**Kuş başı** et inen kebab yapar gelen duġurlara daġıdırlar” (Gülseren, 2000, s. 309).

“**Haniroġlu** denilen bu adam....” (Saġır, 1995, s. 224).

“**Ecemoġlu** felen Őeye ne ġander var?” (Saġır, 1995, s. 233).

“Őu **ayakgablari** geyn, yohsam hep tiken orılar” (Saġır, 1995, s. 238).

İsim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin İç Anadolu bölgesinde hem bitişik hem de ayrı yazılan şekillerine rastlanmıştır. Bitişik yazılanlarda hem anlamsal kaynaşma sebebi hem de ünsüz yumuşaması sebebi söz konusudur.

“**babannem** daġa geņç ya” (Sert, 2020, s. 217).

“Elhaanda **gúlhand**a, vireniñ aġacıñ arasını, onu da gazınan, gazınan garañ kúlünü” (Demir, 2013, s. 99).

“**Ceza:evinde** öldü” (Demir, 2013, s. 103).

“**Guzugulak** yirüz” (Demir, 2013, s. 112).

“**ġurban bayramı**, herkiş bōle āşamını ġılar” (Günşen, 2019, s. 205).

“ġaynana **ġazzan ġarası**” (Günşen, 2019, s. 225).

“nerden geldilerse **mahmudōlu** dellermiřler” (Demir ve Şen, 2006, s. 282).

İsim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Güneydoğu Anadolu bölgesi ağızlarında ayrı yazılan şekillerine rastlanmıştır.

“**Öküz başı** çivit vardı” (Erten, 2011, s. 64).

İsim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Karadeniz bölgesinde hem bitişik hem de ayrı yazılan şekillerine rastlanmıştır. Bitişik yazılan örnekler ya ses düşmesi ya da ünlü yumuşamasından kaynaklanmaktadır. Bu durum da dilin ekonomik yasasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda, Karadeniz Bölgesinde, isim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimler diğer bölgelere oranla yaygınlık göstermektedir.

“**gölköyden** uğarı gèdeceksiz” (Demir, 2022, s. 174).

“**köplüderesinde**, milletce artu anlıyo urda” (Demir, 2022, s. 175).

“burayı _da yöneten babamnan dayım **kömürcölu** osman dellerdi” (Demir, 2022, s. 182).

“**Kóroğluna** çoğ gitdi” (Öztürk, 2019, s. 118).

“**Nallıhan**'da okur” (Öztürk, 2019, s. 147).

“Benüm söledüklerüm **ayaküstü** yazılmaz” (Öztürk, 2019, s. 182).

“Sen vedin bi **başörtü**, bu gelin vediti” (Öztürk, 2019, s. 210).

“**buzdolabı**, çamaşır makinesi bilmem ne” (Erdem ve Dağdelen, 2012, s. 177).

“**Karğabazarı** dāları'nda” (Erdem ve Dağdelen, 2012, s. 185).

“**hasanKale**'ynen o arada” (Erdem ve Dağdelen, 2012, s. 186).

“faḫat şindi **safranboḷu**'da” (Erdem ve Dağdelen, 2012, s. 202).

“bizim hemen **çalıKāvesi**'ni gēşdiñ” (Erdem ve Dağdelen, 2012, s. 228).

İsim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Akdeniz bölgesinde sadece bitişik yazılan şekillerine rastlanmıştır. Bu durum genellikle ses düşmesinden kaynaklanmaktadır.

“ilk şeyi bura **alibekirli** mahallesi o zaman çok mallar varımış” (Gök, 2022, s. 32).

“**yeryüzünde** akrep gimi” (Gök, 2022, s. 36).

“şindi **körö'lu** heykã' siniñ bir gölunu daḫa annadaḫ” (Gök, 2022, s. 43).

“körö'lu **çamlıbelde** şirin döniyenen yalnız ğalmış” (Gök, 2022, s. 45).

“**demirç'öğlu** diyor kú ē arḫadaşlar duruñ hele bir söz ḫaḫğı da baña veriñ” (Gök, 2022, s. 46).

“**bolubēyiniñ** asgeri dedi” (Gök, 2022, s. 53).

“**babaannelerimiziñ** yaşadı” (Yıldız, 2021, s. 247).

“**bozanönü** ismi buy kökü yörükmüş” (Yıldız, 2021, s. 266).

“**köşegöbek** dēverīdik” (Yıldız, 2021, s. 290).

“**annennemiñ** annesigil yörükTen gelmişler bureye” (Yıldız, 2021, s. 303).

İsim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Ege bölgesinde sadece bitişik yazılan şekillerine rastlanmıştır. Bu durum genellikle ses düşmesi ve ünsüz yumuşamasından kaynaklanmaktadır.

“gāri **belkaya** devemişlē” (Gülsevin, 2020, s. 187).

“**atatürk** deye” (Gülsevin, 2020, s. 197).

“hattā **zırbışölu** ibrām çavış bi hamlede söküp gidiyölar” (Gülsevin, 2020, s. 220).

“**desdegül** galdırılā” (Gülsevin, 2020, s. 228).

“uşaklı **çobanölu**, şevki ünnü, hep hocam der bene” (Gülsevin, 2020, s. 249).

“asgerlii **geliboluda** yaptım” (Gülsevin, 2020, s. 265).

“burası aşşā **beylerbeyiñ** falan merkeinde oldū” (Gülensoy, 1988, s. 152).

“**çanağgaleye** vādīm” (Gülensoy, 1988, s. 190).

“**gelibolūna** eniverem” (Gülensoy, 1988, s. 190).

“emetden **dereköve** göcaya gitdim” (Gülensoy, 1988, s. 229).

“**ğayaköyde** dedim” (Gülensoy, 1988, s. 229).

“buyur **yüzbaşım** dedi” (Gülensoy, 1988, s. 192).

İsim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Marmara bölgesinde sadece bitişik yazılan şekillerine rastlanmıştır. Bu durum genellikle ünsüz yumuşamasından ve anlamsal kaynaşmadan kaynaklanmaktadır.

“**çanağgaleden** dut buz izmire gadar aynıdır” (Mutlu, 2022, s. 385).

Sıfat Tamlaması Biçiminde Oluşan Birleşik İsimler

Türkiye Türkçesi Yazı Dilinde

Türkiye Türkçesinde somut ve soyut birleşik adların birçoğu da sıfat tamlaması kalıbındadır. Bir adın önüne getirilen bir sıfatın, eklendiği adla anlamca birleşip kaynaşarak kendisinde o niteliğin bulunduğu anlamda yeni birleşik adların oluşmasına yol açmıştır. Sıfat tamlaması kalıbı da dilimizin işlek birleştirme yollarındandır: büyük +anne > büyük anne, ak+ciğer > akciğer, Eski+şehir > Eskişehir vb. (Korkmaz, 2018, s. 260)

Türkiye Türkçesi Ağzlarında

Sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Doğu Anadolu bölgesinde hem bitişik hem de ayrı yazılan şekillerine rastlanmıştır.

“**Ğocatepeden** düşmen bozuldu” (Ercilasun, 2002, s. 168).

“Niğalayı Niğalayışı mutbahda beş saat yesir ederah annamıyarahdan tekrar Niğalayı Niğalayıç **Ğarağurutdan**, Ğağızmandan Ğaçarah guvet getirmiştir” (Ercilasun, 2002, s. 185).

“Ammoğlum musto gardaşım **ağpınarda** demircilik etmekteydik” (Gülseren, 2000, s. 242).

“**Üçüncü Ordu, Dokuzuncu Golordu**” (Sağır, 1995, s. 215).

“**Guruçay Çayı**, bizim çay bi şey yapmez, yapmadı” (Sağır, 1995, s. 237).

Sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin İç Anadolu bölgesinde hem bitişik hem de ayrı yazılan şekillerine rastlanmıştır. Bu bölge ağızlarında, diğer bölge ağızlarına nispetle sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimler yaygın olarak kullanılmaktadır.

“evet hepimiz **Acıgöllüyük**” (Korkmaz, 1977, s. 128).

“geleken şurda **Depekoý** diller bi yer var” (Korkmaz, 1977, s. 131).

“bi de **Guruğól** var” (Korkmaz, 1977, s. 140).

“**ilkbaharda** bālar budanır” (Korkmaz, 1977: 143).

“Sarıhıdırıñ **Özğól** balārına çişme, suyuñ başınā oturduğ” (Korkmaz, 1977, s. 159).

“Hamam_ **Ortaqoyüne**, oria vardıñ” (Korkmaz, 1977, s. 160).

“**gökçibayır...**” (Sert, 2020, s. 172).

“bi **ğaynatamız** vārdı” (Sert, 2020, s. 178).

“**dereköye** gittik” (Sert, 2020, s. 176).

“ēyiidi, **ķaynanam** đā çoK_ēyilēdi” (Sert, 2020, s. 183).

“**eşenķara** ne neye sebebden_ **eşenķara** demişlerdi mi?” (Sert, 2020: 214).

“**Sarıbaşın** yakıb didiñ midi biliyoñ mu, tam dokuzan yaşında” (Demir, 2013, s. 98).

“**Garacaörene** gidince, buraya oraniñ, o zaman ora nahiyyidi, nahiye müdürüynen gadıza:de dēyi bi hocamız varıdı” (Demir, 2013, s. 102).

“Geçmişte lohusalarda **kırkbasmısına** inanılıyor muydu?” (Demir, 2013, s. 132).

“**ğarahasannıdan** öle” (Günşen, 2019, s. 203).

“hasretiñ bağrında derin **ğırşehir**” (Günşen, 2019, s. 220).

“**Dulkadirli** köyü” (Günşen, 2019, s. 274).

“**ilK_oKulu** köyümüzde bulunan **ilK_oKulda** oKudum” (Demir ve Şen, 2006, s. 234).

“elimizde **anadut**larınan dırmīnan toplaruğ” (Demir ve Şen, 2006, s. 235).

“**ğoca_ğarı** varmış” (Demir ve Şen, 2006, s. 321).

Sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Güneydoğu Anadolu bölgesinde bitişik yazılan şekline rastlanmıştır. Bu bölge ağızlarında nadir olarak örneklerine rastlanmaktadır. Bundan dolayı yaygın değildir.

“**babayigit** oldıhtan soyra cenab-ı allah, ibrahim'e hitab eder” (Özçelik, 1997, s. 144).

Sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Karadeniz bölgesinde bitişik yazılan şekillerine rastlanmıştır. Bu tür kurulumlarda sıfat ismin niteleyicisi durumundadır.

“**ulubeylüsüz** bilürüz” (Demir, 2022, s. 173).

“**gurudereye** bālı osmandepesi dēller, şorda bī evliya daħa vardır” (Demir, 2022, s. 195).

“urdan sōna bu **tekkiraz** var” (Demir, 2022, s. 196).

“**Aladağlar**'a giderdi” (Öztürk, 2019, s. 120).

“**Garakōyde** mamullā” (Öztürk, 2019, s. 126).

“kazānıñ olduğu yeller **Ortadivan**” (Öztürk, 2019, s. 138).

“Ötesi **Dörtdivan**” (Öztürk, 2019, s. 138).

“**Karakōy**, Düvünler nasıl olur” (Öztürk, 2019, s. 165).

“**gökgöz** ürümbey mahallesi'nden” (Erdem ve Dağdelen, 2012, s. 236).

“şāhin **bozKurt** söyleyim mi?” (Erdem ve Dağdelen, 2012, s. 242).

Sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Akdeniz bölgesinde bitişik yazılan şekline rastlanmıştır. Bu bölge ağızlarında nadir olarak örneklerine rastlanmaktadır. Bundan dolayı yaygın değildir.

Sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Ege bölgesinde bitişik yazılan şekillerine rastlanmıştır.

“bura **kızılhisar** hisar dedîmiziñ sebebi de şudur” (Gülsevin, 2020, s. 238).

“**saritekeli** yörük derler” (Gülsevin, 2020, s. 276).

“neykim bu **aKğavaK** gızı yā rabbim” (Gülsevin, 2020, s. 282).

“o gelen okucular ondan sōra, **yeşilkavakdan** kim gitcek” (Gülsevin, 2020, s. 323).

“**kızılcaören** kövün hemen kızeyinde bir kılūmetre mesāfede bir çavuş kövü” (Gülensoy, 1988, s. 145).

“**aķbuñnā** (Akpınar)” (Gülensoy, 1988, s. 220).

“**bozbeleñden** evliyin” (Gülensoy, 1988, s. 229).

Sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Marmara bölgesinde bitişik yazılan şekillerine rastlanmıştır.

“ovalarda **aKçayda**, bizim_ova da **aKçaya** yakın” (Mutlu, 2022, s. 390).

“şindi yörūñ **ğarageçilisi** var, **ğızılgeçilisi** var” (Mutlu, 2022, s. 420).

“**ķarakulluG**_işi deriz (Mutlu, 2022, s. 458).

“bënim **anavatanım** adana” (Mutlu, 2022, s. 406).

Yüklemleme (Cümle/Yan Cümle) İle Oluşmuş Birleşik İsimler

çek+yat > çekyat, dedi+kodu > dedi kodu, biçer+döver > biçerdöver vb. şekilde kurulan birleşik isimlerdir.

Türkiye Türkçesi Yazı Dilinde

Türkiye Türkçesi ağızlarında, Türkiye Türkçesinde olduğu kadar sık kullanılmamıştır. Nadir de olsa bazı örneklerine rastlamak mümkündür. Aynı zamanda Türkiye Türkçesinde ayrı yazılan sözcüklerin Türkiye Türkçesi ağızları da ses ve hece düşmesi ya da ünlü yumuşaması sonucunda bitişik yazılan şekillerine rastlamak mümkündür: dedikodu > dedigodu vb.

Türkiye Türkçesi Ağızlarında

Türkiye Türkçesi ağızlarında Türkiye Türkçesinde olduğu gibi yaygın bir kullanım söz konusu değildir. Ağızlarda nadir olarak görülmektedir.

Doğu Anadolu bölgesi ağızlarından Kars ağzında tek bir örneğine rastlanmıştır.

“Gétidik, **Budağverene** çıhdım” (Ercilasun, 2002, s. 177).

İç Anadolu Bölgesi ağızlarında yaygın olarak kullanılmamakla beraber Ankara ili ağzında gecekodu örneğine rastlanmıştır.

“Ordan aklı falan da gitdüg orıya **gēcegondu** aldük” (Demir, 2013, s. 128).

Güneydoğu Anadolu bölgesi ağızlarında örneğine rastlanmamıştır.

Karadeniz bölgesi ağızlarından Ordu ve Bolu illeri ağızlarında bir örneğine rastlanılmıştır.

“**çobanbağirtan** çeşmesi efsanesi...” (Demir, 2022, s. 240).

“**Kedibatmaz** da şekerli de oluyō” (Öztürk, 2019, s. 172).

Akdeniz bölgesi ağızlarından Antalya ve Isparta illerinde örneğine rastlanmıştır.

“ondan sonrā **öküzhattımız** olurdu” (Yıldız, 2021, s. 243).

“kōlüle **dēdigodu** ediyomuş” (Atmaca, 2017, s. 279).

“**delibozuk** yani kendi başına” (Atmaca, 2017, s. 318).

Ege bölgesi ağızlarında örneğine rastlanılmamıştır.

Marmara bölgesi ağızlarından Balıkesir ilinde bir örneğine rastlanmıştır.

“**öküz dövennen** döverdi” (Mutlu, 2022, s. 425).

Ses Değişikliği Sonucu Oluşan Birleşik İsimler

Türkiye Türkçesi Yazı Dilinde

Anlam ister kaysın ister kaymasın birleşik kelime, ses değişikliğine sığınarak vurgu ve telaffuz bakımından tek ses olarak oluşur. Genellikle vokal düşmesi ya da ses değişimi şeklinde oluşturulmaktadır. Sütü+aş > sütlaç, altı+mış> altmış, kayın+ana > kaynana, ne+asıl > nasıl, ne+için > niçin, cuma+ertesı > cumartesi, hasta+hane > hastane vb. (Eyi, 2021, s. 130).

Türkiye Türkçesi Ağızlarında

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkiye Türkçesi ağızlarında da örneklerine rastlanılmıştır. En sık nasıl sözcüğünün nasıl ya da nasıl biçimlerinde ses değişikliğiyle ortaya çıktığı görülmektedir.

Doğu Anadolu bölgesi ağızlarında seyrek de olsa örneklerine rastlanmıştır.

“Hele gendimi soracam, baħalım ben **nası** adamım? ‘**Peki**’dir ‘paşam’ dir” (Ercilasun, 2002, s. 179).

“**Bazartesinden** düğünümüz başlar, gına hamamı olur” (Gülseren, 2000, s. 309).

“**N_olcah** dedim” (Sağır, 1995, s. 207).

İç Anadolu bölgesi ağızlarında, ne asıl > nasıl biçiminde ses değişikliği sonucu oluşan birleşik isime ve cuma ertesi > cumartesi biçiminde oluşan şekline rastlanmıştır.

“**Nasıl** gelin olduğunuzu anlatır mısınız?” (Korkmaz, 1977, s. 147).

“**Nası** edeceksin?” (Sağır, 1995, s. 322).

“cumā gün sürüyo, **cumartesi** gün, Pazar gün gide...” (Sert, 2020, s. 170).

“Öyle a:lıyolarmış alla:hım gomşular diyo ki bu gelinner nasıl **nasıl** da a:lıyo böyle bu ne biçimsi sa:t diyolarmış” (Demir, 2013, s. 119).

“**nasıl** ānaşdııarsa?” (Günşen, 2019, s. 366).

Güneydoğu Anadolu bölgesi ağızlarında ses değişikliği biçiminde oluşan birleşik ismin üç farklı şekline rastlanmıştır:

“buna **nasıl** ikki tene patlattığım kímí...” (Özçelik, 1997, s. 167).

“**Nasıl** olisa yegen buni göri” (Erten, 2011, s. 68).

“**cumartesi** aynı doķizīdi” (Erten, 2011, s. 109).

“**Pazartesi** günü sábaħ bindıħ” (Erten, 2011, s. 109).

Karadeniz bölgesi ağızlarında ses değişikliği biçiminde oluşan birleşik ismin iki farklı şekline rastlanmıştır:

“**nasıl** tarif ediyin” (Öztürk, 2019, s. 151).

“**Nası** bakıyın **nası** ediyin” (Öztürk, 2019, s. 157).

“**Cumartesi** tekrar dúgün olu” (Öztürk, 2019, s. 208).

Akdeniz bölgesi ağızlarında ses değişikliği biçiminde oluşan birleşik ismin iki farklı şekline rastlanmıştır:

“**nasıl** ulaşı́ m diyo şindi” (Gök, 2022, s. 57).

“**cumertes_ünde** işTe bunları yaPdī” (Atmaca, 2017, s. 232).

Ege bölgesi ağızlarında ses değişikliği biçiminde oluşan birleşik ismin üç farklı şekline rastlanmıştır:

“**cumartesi** gün sabah gardaş çıkarmaya gidicez” (Gülsevin, 2020, s. 193).

“ğız **nasıl** isdeneci gözünden geçirdii” (Gülensoy, 1988, s. 135).

“**cumātesi, pazartesün**” (Gülensoy, 1988, s. 213).

Marmara bölgesi ağızlarından Balıkesir ili ağzında ses değişikliği biçiminde oluşan birleşik ismin ne asıl > nası biçiminde kurulu şekline rastlanmıştır:

“**nası** istersin?” (Mutlu, 2022, s. 391).

Sözcük Türleri Kayması Yoluyla Kurulan Birleşik İsimler

Türkiye Türkçesi Yazı Dilinde

“Sözcük türünün kendi türü dışında kullanılmasıdır. Hiç+bir, bir+az, bir+kaç, bir+çok, her+hangi vb.” (Eyi, 2021, s. 130).

Türkiye Türkçesi Ağızlarında

Türkiye Türkçesi ağızlarında biraz sözcüğünün sıklıkla kullanıldığına farklı ses biçimleriyle rastlanılmıştır: birez, biraz vb.

Doğu Anadolu bölgesi ağızlarından Kars ili ağzında sözcük türleri kayması yoluyla oluşan birleşik ismin sadece bir+az > bir+ez biçiminde kurulu biçimine rastlanmıştır.

“Demişler ki **birez** sen gönüş biz dinnerik, yol giderik” (Ercilasun, 2002, s. 188).

İç Anadolu bölgesi ağızlarında sözcük türleri kayması yoluyla oluşan üç farklı sözcüğe rastlanmıştır:

“**biraz** ğa...” (Sert, 2020, s. 210).

“**Birez** sohbet...” (Demir, 2013: 154).

“açan ğapınıñarasında bunnara **birez** para viriller” (Günşen, 2019, s. 202).

“ğaymağamlın burada **hiç_bi** hağğı yokdurdur demişler” (Demir ve Şen, 2006, s. 376).

“hanımıyla **her_hangi** bir-şeyde bulunamamış” (Demir ve Şen, 2006, s. 376).

Güneydoğu Anadolu bölgesi ağızlarında sözcük türleri kayması yoluyla oluşan üç farklı sözcüğe rastlanmıştır:

“**birez** bunun ağzı bozıhtır” (Özçelik, 1997, s. 176).

“siye **hêç bîşe** yoh” (Özçelik, 1997, s. 246).

“Ondan sōra **bi kaç** ay hani deyiler ya yeni desti su sağutur” (Erten, 2011, s. 63).

“**Birez** sōra bi de bağılar ki, üç tane adam içeri giri” (Erten, 2011, s. 73).

Karadeniz bölgesi ağızlarında sözcük türleri kayması yoluyla oluşan iki farklı sözcüğe rastlanmıştır:

“**birāz** ğakışiyok” (Demir, 2022, s. 165).

“**Hiç** bişey yoğudun” (Öztürk, 2019, s. 150).

“Aldılā urba ġórdülē işde **birez**” (Öztürk, 2019, s. 222).

“**Biraz** acuk laf yidim” (Öztürk, 2019, s. 302).

Akdeniz bölgesi ağızlarında sözcük türleri kayması yoluyla oluşan bir sözcüğe rastlanmıştır:

“o da diyo k̄ū birden atılıyo ġız doñuz kelimesi **biréz** ā’r tābi devrişpaşıye bī’r toĶat vurúyo” (Gök, 2022, s. 22).

“ġız_evine **biréz** çövalın biriniñ_ıçine yéceK içeceK ġaTallaġ” (Atmaca, 2017, s. 272).

Ege bölgesi ağızlarında sözcük türleri kayması yoluyla oluşan sözcüğe rastlanmamıştır.

Güneydoğu Anadolu bölgesi ağızlarında sözcük türleri kayması yoluyla oluşan iki farklı sözcüğe rastlanmıştır:

“**birez** içine şey” (Mutlu, 2022, s. 457).

“**birkeç** kere dūr geliller” (Mutlu, 2022, s. 460).

“**birez** beyit” (Mutlu, 2022, s. 461).

Tablo 1.

Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilen isim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin gösterimleri.

alibekir	çanaĶgale	Haniroķlu
annene	çobanōlu	hasanĶale
atatürk	Deķirmençi oķli	Ķarķabazarı
ayakgabı	demirç’ōķlu	Ķoroķlu
ayaküstü	dereköv	kömürcōlu
babaanne	desdegül	kōplüderesi
babanne	Ecemoķlu	kōrō’lu
başörtü	ķayakōy	kōşegōbek
belkaya	ķazzan ķarası	Kuş başı
beylerbeyi	gelibolu	Öküz başı
bolubēyi	gelibolū	safranbolu
bozanönü	gōlkōy	Süngütaş
buzdolabı	gūlhan	yeryüzü
çalıĶāvesi	ķurban bayramı	yüzbaşı
çamlıbel	Ķurdoķli	zırbışōlu
çanaķgale	Guzugulak	

Tablo 2.

Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilen sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin gösterimleri.

Acıķöllüyük	ķarageçili	Ķaraķul
aķpınar	Ķaraķurut	ķaynana
aķbuñnā	ķarahasan	kırkbasma

Tablo 2. devamı*Türkiye Türkçesi ağzlarında tespit edilen sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin gösterimleri.*

aKçay	GaraKóy	kızılcaören
Aladağ	ğırşehir	Nallıhan'
anadut	ğızılgeçili	OrtaKoy
babayigit	ğoca_ğarı	Özğol
bozbeleñ	Ğocatepe	Sarıbaş
bozKurt	gökçibayır	Sarıhıdır
DepeKóy	gökgöz	sarıteke
dereköy	Guruçay	tekkiraz
Dokuzuncu Golordu	ğurudere	ulubey
Dörtdivan	Guruğol	Üçüncü Ordu
Dulkadirli	ilK_oKul	yeşilkavak
eşenKara	ilkbahar	

Tablo 3.*Türkiye Türkçesi ağzlarında tespit edilen yükleleme (cümle/yan cümle) ile oluşmuş birleşik isimlerin gösterimleri.*

BudaKveren	delibozuk	öküz döven
çobanbağirtan	gecegondu	öküz battı
dédiğodu	Kedibatmaz	

Tablo 4.*Türkiye Türkçesi ağzlarında tespit edilen ses değişikliği sonucu oluşan birleşik isimlerin gösterimleri.*

Bazartesi	N_olcah	Nasıl
Cumartesi	nası	Pazartesi
cumařtesi		

Tablo 5.*Türkiye Türkçesi ağzlarında tespit edilen sözcük türleri kayması yoluyla kurulan birleşik isimlerin gösterimleri.*

birez	Birez	her_hangi
bi kaç	birēz	Hiç bi
cumařtesi		

Sonuç ve Değerlendirme

Birleşik isimler, yeni bir varlık adını karşılamak üzere, iki ya da daha fazla sözcüğün bir araya gelmesi sonucu oluşan söz öbekleridir. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesi ağzlarındaki birleşik isimler, “İsim Tamlaması Biçiminde Kurulu Birleşik İsimler, Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulu Birleşik İsimler, Yükleleme Biçiminde Kurulu Birleşik İsimler, Sözcük Türleri Kayması Yoluyla Oluşan Birleşik İsimler ve Ses Değişikliği Sonucunda Oluşmuş Birleşik İsimler” olmak üzere beş grupta incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda şu verilere ulaşılmıştır:

İsim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin İç Anadolu bölgesinde hem bitişik hem de ayrı yazılan şekillerine rastlanmıştır. Bitişik yazılanlarda hem anlamsal kaynaşma sebebi hem de ünsüz yumuşaması sebebi söz konusudur: Gül+han > gülhan Kuzu+kulak > Guzugulak vb.

İsim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Güneydoğu Anadolu bölgesinde hem bitişik hem de ayrı yazılan şekillerine rastlanmıştır: öküz+başı > Öküz başı vb.

İsim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Karadeniz bölgesinde hem bitişik hem de ayrı yazılan şekillerine rastlanmıştır. Bitişik yazılan örnekler ya ses düşmesi ya da ünlü yumuşamasından kaynaklanmaktadır. Bu durum da dilin ekonomik yasasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda, Karadeniz Bölgesinde, isim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimler diğer bölgelere oranla yaygınlık göstermektedir: kömürcü+oğlu > kömürcölu çalı+kahvesi > çalıKāvesi vb.

İsim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Akdeniz bölgesinde sadece bitişik yazılan şekillerine rastlanmıştır. Bu durum genellikle ses düşmesinden kaynaklanmaktadır: yer+yüzü > yeryüzü, demirci+oğlu > demirç'öğlü vb.

İsim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Ege bölgesinde sadece bitişik yazılan şekillerine rastlanmıştır. Bu durum genellikle ses düşmesi ve ünsüz yumuşamasından kaynaklanmaktadır: Çanak+kale > çanağgale, çoban+oğlu > çobanölu vb.

İsim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Marmara bölgesinde sadece bitişik yazılan şekillerine rastlanmıştır. Bu durum genellikle ünsüz yumuşamasından ve anlamsal kaynaşmadan kaynaklanmaktadır: ana+vatan > anavatan, Çanak+kale > çanaKğale vb.

Sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Doğu Anadolu bölgesinde hem bitişik hem de ayrı yazılan şekillerine rastlanmıştır: Göcatepe, Guruçay vb.

Sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin İç Anadolu bölgesinde hem bitişik hem de ayrı yazılan şekillerine rastlanmıştır. Bu bölge ağızlarında, diğer bölge ağızlarına nispetle sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimler yaygın olarak kullanılmaktadır: Depekoý, dereköy vb.

Sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Güneydoğu Anadolu bölgesinde bitişik yazılan şekline rastlanmıştır. Bu bölge ağızlarında nadir olarak örneklerine rastlanmaktadır. Bundan dolayı yaygın değildir: babayıgit vb.

Sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Doğu Anadolu bölgesinde bitişik yazılan şekillerine rastlanmıştır. Bu tür kurulumlarda sıfat ismin niteleyicisi durumundadır: ğurudere, garaKóy vb.

Sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Akdeniz bölgesinde bitişik yazılan şekline rastlanmıştır. Bu bölge ağızlarında nadir olarak örneklerine rastlanmaktadır. Bundan dolayı yaygın değildir: yüzbaşı vb.

Sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Ege bölgesinde bitişik yazılan şekillerine rastlanmıştır: yeşilkavak, aKğavaK vb.

Sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Marmara bölgesinde bitişik yazılan şekillerine rastlanmıştır: *̄karākul*, *āk̄çay* vb.

Türkiye Türkçesi ağzlarında, Türkiye Türkçesinde olduğu kadar sık kullanılmamıştır. Nadir de olsa bazı örneklerine rastlamak mümkündür. Aynı zamanda Türkiye Türkçesinde ayrı yazılan sözcüklerin Türkiye Türkçesi ağzları da ses ve hece düşmesi ya da ünlü yumuşaması sonucunda bitişik yazılan şekillerine rastlamak mümkündür: *dedi+kodu* > *dedīgodu* vb.

Yüklemleme (cümle/yan cümle) ile oluşmuş birleşik isimler, Doğu Anadolu bölgesinde Budakveren; İç Anadolu Bölgesinde geçegöndü; Karadeniz Bölgesinde çobanbağirtan Kedibatmaz; Akdeniz Bölgesinde öküzbatdı dedīgodu delibozuk.

Yüklemleme (cümle/yan cümle) ile oluşmuş birleşik isimler, Marmara Bölgesinde öküz döven örneklerine rastlanmıştır. Ege Bölgesinde ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde örneklerine rastlanmamıştır.

Yüklemleme (cümle/yan cümle) ile oluşmuş birleşik isimler, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkiye Türkçesi ağzlarında da örneklerine rastlanılmıştır. En sık nasıl sözcüğünün nasıl ya da nasıl biçimlerinde ses değişikliğiyle ortaya çıktığı görülmektedir.

Sözcük türleri kayması yoluyla kurulan birleşik isimler, birkaç, biraz, hiçbir gibi sözcüklerde görülmüştür. Ege bölgesinde rastlanılmamıştır.

İsim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimlerin Doğu Anadolu bölgesinde hem bitişik hem de ayrı yazılan şekillerine rastlanmıştır. Bitişik yazılan şekillerde genellikle birinci söz sonundaki sert ünsüz k'nin ve t'nin yumuşak ünsüz g'ye ve d'ye dönüşümlerinden dolayı bitişik yazıldığı görülmektedir: *ayak+kabları* > *ayak+gabları*, *kurtoğlu* > *̄urdoğlı*. Doğu Anadolu Bölgesinde isim tamlaması ve sıfat tamlaması ile kurulu birleşik isimlerin örneklerine diğer yüklemleme, sözcük türleri kayması ve ses değişikliği biçiminde kurulu birleşik isimlere oranla kullanımı daha yaygındır.

İç Anadolu Bölgesinde genellikle isim tamlaması bakımından kurulu sözcüklerin ayrı yazılan örneklerine de rastlamakla beraber bitişik yazıldığı görülmektedir: *Kuzu+kulak* > *Guzu+gulak* *Mahmut+oğlu* > *mahmudölu* vb. Bu bölgede, sıfat tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimler diğerlerine oranla daha fazla kullanılmıştır ve yaygınlık göstermektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sıfat tamlaması ve isim tamlaması bakımından kurulu birleşik isimlerin en az örneğine rastlanan bölgedir. Genellikle ses değişikliği sonucu oluşan birleşik isimler ve sözcük türleri kayması yoluyla kurulan birleşik isimlerin örnekleri bu ağız bölgesinde kullanılmaktadır.

Karadeniz Bölgesinde genellikle isim tamlaması bakımından kurulu sözcüklerin ayrı yazılan örneklerine de rastlamakla beraber bitişik yazıldığı görülmektedir. Bu bölgede, sıfat tamlaması biçiminde ve isim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimler diğerlerine oranla daha fazla kullanılmıştır ve yaygınlık göstermektedir.

Akdeniz bölgesinde genellikle isim tamlaması biçiminde oluşmuş birleşik isimler yaygın olarak kullanılsa bile nadir de olsa diğer kurulumların da birkaç örneğine rastlamak mümkündür.

Ege Bölgesinde genellikle isim tamlaması bakımından kurulu sözcüklerin ayrı yazılan örneklerine de rastlamakla beraber bitişik yazıldığı görülmektedir. Bu bölgede, sıfat tamlaması biçimde ve isim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimler diğerlerine oranla daha fazla kullanılmıştır ve yaygınlık göstermektedir.

Marmara Bölgesinde genellikle isim tamlaması bakımından kurulu sözcüklerin ayrı yazılan örneklerine de rastlamakla beraber bitişik yazıldığı görülmektedir. Bu bölgede, sıfat tamlaması biçimde ve isim tamlaması biçiminde kurulu birleşik isimler diğerlerine oranla daha fazla kullanılmıştır ve yaygınlık göstermektedir.

Kaynakça

- Atmaca, E. (2017). *Antalya ili Korkuteli ilçesi ve yöresi ağzları*. Türk Dil Kurumu.
- Demir, N. (2013). *Ankara örneğinde ağzların belgelenmesi (inceleme-metinler-sözlük)*. Türk Dil Kurumu.
- Demir, N. (2022). *Ordu ili ve yöresi ağzları (inceleme-metinler-sözlük)*. Türk Dil Kurumu.
- Demir, N. & Şen, Ü. (2006). *Sivas ili ve yöresi ağzları (etnik yapı-dil incelemesi-metinler-sözlük)*. Gazi Kitabevi.
- Ercilasun, A. B. (2002). *Kars ili ağzları - ses bilgisi-*. Türk Dil Kurumu.
- Erdem, M. D. & Dağdelen, G. (2012). *Karabük ve yöresi ağzları (giriş-inceleme-metinler)*. Karabük Valiliği.
- Ergin M. (2019). *Türk dil bilgisi*. Boğaziçi.
- Erten, M. (2011). *Diyarbakır ağzı*. Türk Dil Kurumu.
- Eyi, E. (2021). *Mehmet Rauf'un Eylül adlı romanında sözcük grupları* [Yüksek lisans tezi]. Kafkas Üniversitesi.
- Gök, M. (2022). *Osmaniye ili ağzları ve söz varlığı (C. 2)*. Grafiker.
- Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve yöresi ağzları (inceleme, metinler, sözlük)*. Türk Dil Kurumu.
- Gülseren, C. (2000). *Malatya ili ağzları (inceleme-metinler-sözlük ve dizinler)*. Türk Dil Kurumu.
- Gülsevin, G. (2020). *Uşak ili ağzları*. Türk Dil Kurumu.
- Günşen, A. (2019). *Kırşehir ve yöresi ağzları*. Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Z. (1977). *Nevşehir ve yöresi ağzları: C. 1. Ses bilgisi*. Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Z. (2018). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Türk Dil Kurumu.
- Mutlu, H. K. (2022). *Balıkesir ili ağzları (inceleme-metinler-sözlük)*. Türk Dil Kurumu.
- Özçelik, S. (1997). *Urfa merkez ağzı (inceleme, metinler, sözlük)*. Türk Dil Kurumu.
- Özkan, M., Esin, O., & Tören, H. (2015). *Yüksek öğretimde Türk dili yazılı ve sözlü anlatım*. Filiz.
- Öztürk, E. (2019). *Bolu ili ağzları*. Akçağ.
- Sağır, M. (1995). *Erzincan ve yöresi ağzları inceleme-metinler-sözlük*. Türk Dil Kurumu.
- Sert, G. (2020). *Eskişehir ili Yörük ağzları*. Türk Dil Kurumu.
- Yıldız, O. (2021). *Isparta merkez ilçe ağzları*. Türk Dil Kurumu.